

Halotti beszéd, élő beszéd

1. Húsz évet fog át a két emlék — s ha a címet művelődéstörténeti mélységben fogjuk fel, közel nyolc évszázadot. Ifjú, még nőtlen szerkesztőként, alkalmi riporteri minőségben jártam Kerelószentpálon, 1961 nyarán (és ma már miért ne vállánám be: a hivatali út alaposabb ismerkedésre-udvarlásra is jó lehetőséget adott) — 1981 februárja szomorú eseményre szólított vissza a marosmenti faluba: egykori *Korunk*-riportom hőségnek, a volt iskolaigazgató Pataki Jánosnak a temetésére mentünk, feleségemmel: a *Hivatása: falusi értelmiségi* című szentpáli írás csendestársával. Riporthőseiről sokszor megfélekedzik az ember. (Hogy milyen könnyelműen, azt nemrég egy kiváló Wajda-filmből tanultam meg.) Pataki Jánost nem felejtettem, nem felejtették el; a riportot ugyan csak most olvasom újra, a benne foglaltak azonban nemegyszer szóba kerültek e két évtized alatt. Személyes találkozásaink elég ritkák voltak, a szentpáli iskolában apja (és anyja) örökébe lépett fiatal tanárnő viszont (istenem, akkor még elemista!) gyakrabban beszámolt szüleiről is, a helyi eseményekről, az oktatás és nevelés állásáról abban a községben, ahol a román nyelvet ő maga és társai valamikor a feleségemtől tanulták.

A szembesülésre ifjúkori önmagunkkal mégis csak most, Pataki János koporsója mellett került sor. A régi tantestület, a volt kollégák, ismerősök arca ehhez kevés lett volna, bár ha jobban megnézte őket az ember, sok mindent leolvashatott róluk. A megdöbbenő az a hat gyászbeszéd volt, amelyet anyanyelvre és felekezetre való tekintet nélkül, szinte csak stílárís-retorikai eltérésekkel, egyszerűtelmü gyázzsal a hangjukban mondtak el a helybeliek Pataki Jánosról. Pataki Jánosról, a vajdahunyadi géplakatos fiáról, aki Nagyenyedről a tanítói hivatástudatot, egy közösség feltétlen szolgálatának teljes életre elkötelező parancsát hozta magával Kerelószentpálra — és harminc éven át nem feledkezett meg róla. Meglepő, de hitet adó volt hallgatni, látni, hogy Pataki vitafelei búcsúzó szavaikkal, jelenlétükkel ugyancsak azonosultak a család, a barátok, a tanítványok — a falu gyászában. Mert Pataki nem tartozott a meghunyászkodó, bólogató jánosok közé, az ő mosolya, kedvessége mögött határozott vélemény, kemény tartás rejtett, sőt felszínre is tört, valahányszor méltánytalansággal, visszaéléssel, embertelenséggel találkozott. Tőle, aki az anyanyelvi szót oly nagyon tisztelte, hogy az iskolán és a művelődési otthonon, könyvtáron kívül is, mint lelkes sajtólevelező, vállalta köznapi szolgálatát; tőle, az egész falu gondjával azonosulótól magyarok, románok, cigányok együtt búcsúztak, mielőtt Vajdahunyadra indult az autó a koporsóval. (Lehet, véletlen csupán, mégis megjegyzem: Pataki Jánosra pár hónappal a nyugdíjazása után tört rá a betegség, a Szentpáltól távoli Vajdahunyadon. Minthogy szülővárosában nem tudtak segíteni rajta az orvosok, Marosvásárhelyre vitték. Az orvostudomány ott is tehetetlennek bizonyult, de legalább otthonról hazatérhetett, a gyászszertartás idejére, elbúcsúzni Kerelószentpáltól.)

2. Pataki János nem tartozott a „főemberek” közé — mint ahogy bizonyára nem volt „főember” az sem, aki fölött a *Halotti Beszédet* elmondták, 1200 táján. Történelmi tanulságok azonban nemcsak a kiváló személyiségek sorsából adódnak. Többszörösen is el kellett gondolkoznunk ezen, egy iskolai önképzőkör nyilvános műsorának hallgatása közben. Hajdani tanítványának, Mikes Kelemennek a nevét viseli a kolozsvári 3. számú Matematika—Fizika Líceum nemrég alakult irodalmi köre, s a névadó örökségéhez méltón tanárok és diákok (diákok és tanárok?) elsőként a magyar ősköltészet emlékeit akarták feleleveníteni „Irodalmunk útja az ősköltésztől napjainkig” című sorozatukban. Ennek a tananyagnak a szemléltetése hivatásos művészeket, rendezőket is nagy erőpróba elé állítana, hát még egy középiskolai közösséget. És jött a meglepetés: következetesen végiggondolt szerkezetben, mai utalásokkal (József Attila, Szilágyi Domokos) kaptunk áttekintést irodalmunk régmúlt korszakáról — nem iskolás fokon. Ráolvasások, kiszámolók, találós kérdésben ránk maradt pogány szertartásrészlet, mutatvány a *Képes Krónikából*, Kézai Gestájából, regősénekek, csángó munkadalok, részlet a Gellért-legendából: irodalom-

történetileg is példás válogatás (Török Márta tanárnőt dicséri), amelyet a *Halotti Beszéd* és az *Ómagyar Mária-síralom* igényes előadása koronázott meg. Nem tudom, találkozunk-e majd a most XI-es Nagy Istvánnal a színpadon, hivatásos pódiumon, az első magyar nyelvemlék megszólaltatása mindenestre szép reményeket ébresztett. Persze, nem csupán e középiskolás diák esetleges művészi pályáját illetően, hanem ami ennél fontosabb, mert egyetemesebb gond: az élőbeszéd, a továbbélő beszéd, anyanyelvi szó jövőjét tekintve. S mert iskoláról, pedagógiáról (is) volt szó, most lelkiismeretesen fel kellene sorolnunk mindenkinek a nevét (Török Márta mellett a zenetanár Halmos Katalinét, az összekötő szöveggel jelen lévő diáklány, Gábor Csilla meg a többiek nevét), akik részt vállaltak e „profilon kívüli” műsor létrehozásából. Ez azonban az iskolai krónikára, a *Hajnal* következő számára tartozik. (Valamelyik fiam esetleg átvállalja tőlem ezt a feladatot.)

Mi, többé vagy kevésbé kívülállók, haszonélvezők álljunk meg egy jegyzet idejére, s köszönjük meg az önkéntes — nyilvános dicsőítést nem hozó — szöveget azoknak, akik nem kerülnek be a Panteonba, de bekerülhetnek tanítványaik emlékezetébe. Rájuk, tanárookra és „névtelen” befogadókra is érvényes a vonatbeli lírai látomás, amellyel a népet továbbvívó terhes anyát köszöntötte a költő: *Benne él talán, ki / engemet / holtomban is meg-meg / emleget!*“

„Minden tendenciát bemutatni”

Két katalógus van előttem (XIIe Festival International de la Peinture, Cagnes-sur-Mer, 1980; Septième Biennale Internationale de Céramique d'Art, Juillet-Août-Septembre 1980 — Vallauris), egy-egy olyan kiállításról, melyet nem láttam. És mégis úgy forgatom őket, mint beavatott, ismerős, hiszen mind a cagnes-sur-meri „Chateau Grimaldi”-ban, mind pedig az állványokkal telerakott vallaurisi sportcsarnokban megfordultam 1974-ben, s így a katalógusban látottakat oda tudom képzelni eredeti környezetükbe. Annyi mindent hall manapság az ember arról, hogy végüket járják az absztrakt divatok, befellegzett a nonfigurációnak, visszahagyóan van a képzőművészet a hagyományos kifejezési formák világába, hogy most ezeknek a rangos rendezvényeknek az anyagából választ kapni arra a kérdésre, amelyben amúgy sem hittem egy pillanatig sem. Nem hittem, és nem hiszek, még akkor sem, ha netán ezek a katalógusok másról győznének meg, mert visszaút semmiben sincs; a tegnapiak — még ha oly szépek, jók, kívánatosak is — többé vissza nem térnek, mert nem térhetnek vissza.

A Festival International de la Peinture (A festészet nemzetközi fesztiválja) rendezői tiszteletreméltó célt tűztek maguk elé: „minden tendenciát — kivétel nélkül — bemutatni.” Nyilván nem valószínű, hogy ez meg egyetlen kiállításon, még ha azon 35 ország 93 művészeinek több mint 300 alkotása szerepel is. De mert a rendezés elve lehetővé teszi bármilyen törekvés bemutatását, hiszen az anyagot a részt vevő országok művészeti fórumai válogatják ki, mégis higgyük: a cseppben is benne van a tenger.

Korunk művészetét nagyfokú kapkodás, dezorientáltság jellemzi. Véget ért a II. világháborút követő nagy felpezsdülés, új utak, új lehetőségek feltárásának a korszaka, melynek hatyúdala a hetvenes években zengett. Most: semmi új a nap alatt. A logika törvényei szerint a sok részeredmény, részletmegvalósítás, lehetőségfelcsillantás után a szintézis korszakának kellene következnie. Úgy látszik, még „gyorsuló időnk”-ben sem megy ez egyik napról a másikra. Egyelőre mint külön-külön színek, árnyalatok, a tarka virágú rét tarkaságának összetevői élnek; az immár ismertté vált stílusokat reprezentáló, de a felfedezés izgalma nélküli művek még nem kerültek be a nagy olvasztókatlanba. Már Hegel megállapította: „túl vagyunk azon, hogy művészi alkotásokat istenítsünk.” Valóban, nem is érez az ember semmi ilyen kényszert. Mert ugyan mit is isteníthetnének olyan műveken, melyeket — mondjuk — a hiperrealisták vagy a hetvenes évekbeli másik betörés képviselői, a conceptual art-osok is megfesthettek, létrehozhattak volna? Talán furcsa, hogy most mint „avas szagú irányzat” képviselőjére hivatkozik az ember egyik-másik, a hetvenes évek stílusát idéző műre. De így van ez, igazat kell adnunk

Werner Hoffmann-nak, a modern művészetfilozófusnak, hogy „korunkban a formák elhasználdósa egyre hevesebben zajlik”. Még inkább eklektikusnak hatnak a századelő törekvéseit, a fauvizmust (Gibson — Belgium), az expresszionizmust Baev — Bulgária, Janina Zemojtel — Lengyelország), a futurizmust (Francisco Melo — Brazília, Luis Zarate — Mexikó), a dadát (Hans Staudacher — Ausztria) vagy közvetlenül a háború utáni stílusokat, a metafizikus festészetet (Michael Jakkbic — Csehszlovákia, Kozo — Japán) és a szürrealizmust (Watchi — Libanon) utánzó művek. Ebben a hangulatban egészen természetesnek hat, hogy az említett stílusok mellett a nonfiguratív absztrakt és a geometrikus absztrakt művészet is képviselteti magát. A pop art sem vonult vissza, sőt, ha a hiperrealizmus „pop-os” producióit is idevesszük, ez az irányzat vonultatta fel a legtöbb alkotást (Szczesny — NSZK, Lamassone — Kolumbia stb.). Kassák jóslata, miszerint „a bennünket kifejező új művészet csakis a konstruktív művészet lehet”, mert a mi korunk is a konstruktív jegyében született, egyelőre nem vált valóra.

A fentiekből természetszerűen következnek: az esztétikai zűrzavar sem szűnt meg. Több mű képviseli a hagyományos esztétikum elvét, még ha modern eszközökkel szólaltatja is meg, nevezetesen azt, hogy a szépekre akar hatni, gyönyörködtetni kíván, a rend érzetét szándékszik kiváltani. De az antiesztétikumra, a rút, a visszatartó felmutatására is jócskán találunk példát, el egészen a pornográfiaig vagy a kaotikus zűrzavar érzetét kiváltó, nyugtalanító művekig.

Külön érteke lehetne a cagnes-sur-meri seregszemlének, hogy olyan országok is szerepelnek itt, amelyek nem tartoznak az élvonalba, s művészetükről vajmi keveset tudunk (Libanon, Izrael, Irak, Szíria, Dél-Korea, India, Marokkó, Tunisz, Kanada, Columbia, Mexikó, Dominika, Fülöp-szigetek). Ezek is azt példázzák: eltűnőben vannak a couleur locale jegyei; az ún. egzotikus országok mintha letettek volna arról, hogy saját nemzeti karakterüket mutassák be: a francia, német, angol, egyesült államokbeli művekből, művészekből oly jól ismert stílusok uralják valamennyiük művészetét.

Nem jellemzőek annyira a fáradtságtünetek a kerámiára. Vallauris, a Côte d'Azur e kis faluja — melyet Picasso tett a kerámia fővárosává — egy újjászületett műfaj friss vérkeringésének lehetett szemtanúja. Tovább élnek a hagyományos funkcionális formák, melyekre az egyszerűség, a sima vonalak jellemzőek. Mellettük döntő súllyal a formátartalmakkal, anyagérzetükkel a század szorításait, szigorát, megváltozott életérzését kifejező önálló (és nem használati) jellegű művek jelentkeznek. Bár — hadd jegyezzük meg — sok itt is az olyan tárgy, amely nem több, csak más akar lenni, mint az, ami addig volt, ami már ismert. A formakeresések elvisznek egészen az anyagszerűtlen bizarrságokig, amikor kerámiaanyaggal mondjuk csipke (Vásárhelyi Emese), fatörzs (Alena Buresova — Csehszlovákia) vagy éppen faszbó (Kosztasz Urbanavicsiusz — Szovjetunió) hatását próbálják elérni. Az ilyenféle törekvések — véleményem szerint — idejét múltak, anyagidegenek, s könnyen giccsbe torkollnak. Egyébként itt is körvonalazódnak a század fontosabb irányzatai: erőteljesen hat az op art, a szürrealizmus, a pop art, a nonfiguratív absztrakt. De legtöbbször az anyag — a porcelán, a fajansz, az égetett agyag — hitelesíti ezeket a törekvéseket, s mert a kerámiában eddig idegenek voltak, így itt újnak hatnak.

Ha egyebet nem, legalább rendezők véleményét tükrözik a díjazások. Mind Cagnes-sur-Merben, mind Vallaurisban a legegyszerűbb, s hadd kockáztassuk meg ezt is: a leghagyományosabb művek kapták az érmeiket. Az egyszerűség igényét jelentheti ez — ezt azonban egyelőre inkább a hagyományos, semmint a modern művek elégítik ki. Úgy hiszem, nem tekinthetjük ezt sem vigasztalónak. Mert Klee igazsága, miszerint a művészet (és itt a század igényeinek megfelelő, modern művészetre gondolt elsősorban) nem a láthatót adja vissza, hanem láthatóvá tesz — továbbra is érvényes. Az olyan művészet, mely Lutzler szavaival „nem a természetre tekint, hanem a természetből indul ki: magukból a dolgokból születik meg egy olyan rend, amely bár nyugalommal van tele, mégis elevenen lüktet, amely egyszerre nyújt átlátszó tisztaságot és részletekben gazdag teljességet” — csak részelemeiben született meg. Erről hoznak híradást ezek a katalógusok is.

